

A szó és a tett egysége*

Ajánló

Vajda Gábor A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken 1945-től napjainkig c. korszak-monográfiájának harmadik s immár a szerző halála miatt posztumusz kötetének kiadását vállalta fel az Aracs Alapítvány. Sajnos, erre csak 17 év elteltével került sor, de az eszmetörténeti trilógia semmit sem veszített időszerűségéből. Ennek a harmadik kötetnek is, mint az előző két korszak-monográfiának (*Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete [1945–1972]*. MTT, 2006; *Az autonómia illúziója – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete [1972–1989]*. MTT, 2007), azonos a célja (amit maga a szerző így fogalmazott meg): „elsősorban a nemzetrészünk fennmaradását szolgáló minél tárgyilagosabb és minél alaposabb, sokoldalúbb önismeret; vagyis az eddig jórészt elhallgatott vagy egyenesen tiltott témák megvizsgálása”.

Ma már nincsenek tabutémák, viszont az elhallgatott, vagy csak a szőnyeg alá söpört problémák száma azóta csak szaporodott. A délvidéki magyarság 2025-beli bonyolult, ellentmondásos helyzetét a *Szólamok és akarások* c. harmadik korszak-monográfia segít megérteni. Azt, hogy miért kerültünk a jelenlegi válságos helyzetbe, hogy az anyaországi támogatások ellenére miért fogyatkozik drasztikusan a lélekszámunk, miért nem születnek meg gyökeres művelődési, oktatási reformok, miért vannak csupán tüneti problémakezelések, és miért képtelen a magyarság a nagyobb és tartósabb összefogásra.

Az irodalom- és művelődéstörténész elemzése a valóság megismerésén, a tapasztalaton alapulnak. Egyetlen általánosító következtetését sem fogalmazta meg anélkül, hogy ne a konkrétumokból indult volna ki, ezért olvasott el, illetve az összefüggésekre éles szemmel rávilágítva elemzett több mint száz próza-, vers- és tanulmánykötetet, vett részt számos, a magyarság helyzetét mérle-

gelő eszmecserén, maga is vitafórumot alapított Szabad Líceum elnevezéssel, fogalmazott meg zárónyilatkozatokat, és küldte el az illetékes politikusoknak, tisztségviselőknek, hogy cselekedjenek a kitűzött célokért. Világnézetének alapvető elve a humanizmus volt. Ennek szellemében mutatott rá a délvidéki magyarság megmaradását szolgáló legégetőbb tennivalókra. A radikális megoldások híve volt. Mára pejoratív értelmet kapott ez a fogalom, túlzó, már-már szélsőségesnek vélt álláspontnak bélyegzik meg, holott a latin eredetű radix szó gyökeret jelent, vagyis a jelző a probléma gyökeréig ható módszert jelenti. Ő így dolgozott. Ezért bizony sokan nem szívesen szembesültek lényeglátó megállapításaival, de enélkül értelmetlen a kutatómunka, mert akkor nincs tartós, hosszú távú megoldás. Vajda Gábor abban a reményben vállalkozott erre a nagyszabású eszmetörténeti trilógia megírására, hogy végkövetkeztetéseiből okuljunk. Még ma sem késő, de utódainkra is marad számos teendő.

A megmaradásunk stratégiai tartópillérei közül az egyik legfontosabbnak az önálló magyar egyetemig terjedő iskolarendszer kiépítését tartotta. A mi politikusaink viszont megelégszenek az „apró lépések” koncepciójával (amely Vajda szerint „a szerb hatalomban pozicionált VMSZ-politikusoknak megfelelő taktika”), pl. a két tehetséggondozó gimnázium és a Tanítóképző Kar megalakulásával, de hogy mindez összehangolt hálózatra, önálló tanterv- és tankönyvvállománnyra épül-e, azzal már nem törődnek. Mint ahogy a kommunizmus hagyatékaként ránk erőszakolt politika téves folytatásával sem akarnak szembesülni, miszerint a Szerb Athénban hozzuk létre a magyar intézményeket, s nem a természetes anyanyelvi közegükben. Habár a Magyar Nemzeti Tanács megalakult, de még mindig nem tölti be az eredetileg megálmodott autonóm, valódi és hosszú távra szóló hatás- és feladatkörét, ugyanis a szerepe szerint csupán javaslati lehetnek, és csak kérelmezhet. „Egy-két újabb létesítményt

nem számítva, egyáltalán nincsenek öfenntartásunkat szolgáló intézményeink. Csupán a csúcs-hivatalnokaink öfenntartását biztosító, nemzeti kisebbségünk szolgáló státusát konzerváló intézményeink vannak. Hogy meddig, az remélhetőleg rajtunk, írókon is múlik.” Ebben rendületlenül hitt, és az írástudók felelősségével helyezte kritikus méreget a legapróbb magyar kiadványtól kezdve a vers- és prózakötetek, drámák, tanulmányok, antológiák halmain át egészen a nagy formátumú lexikonig mindazt, ami a közösségünk sorsát érinti és befolyásolja. Az értekező próza eszközeivel kutatta „a gépies vagy tudatos elhallgatásokat, féligazságokat, naiv vagy számítógépes hazugságokat, amelyeknek mind a mai napig nem egy vonatkozásban a foglyai vagyunk”. A képmutatás kultúrája elhatalmasodásának akkora fontosságot tulajdonított, hogy külön fejezetben foglalkozott vele. És ezt érzékeltette harmadik kötetének a címével is: *Szólamok és akarások*. Ő MUSZÁJ-HERKULES-ként nagy szenvedéllyel az akarások és akarók táborát erősítette.

Ha elveszítjük gyökereinket, megtagadjuk önmagunkat, magyarságunkat, akkor elpusztulunk, noha fizikai valónkban még tovább élünk, de semmivé leszünk mint magyarok. Ha engedjük, hogy lefaragják rólunk identitásunkat, vagy mi magunk dobjuk el mint felesleges kacatot, és a könnyebb érvényesülés csalóka útját választjuk, akkor a délvidéki magyarság el fog tűnni. Csakis a természetétől meg nem fosztott, meg nem csonkított faragatlan fa él, virul. Az élő fát nehezebb eltörni, mint a lehántoltat. Erre figyelmezteti királyát (és bennünket) Arany János haldokló Tol-dija mintegy végrendelkezve:

„Szeresd a magyart, de ne faragd le!» – szóla,

»Erejét, formáját, durva kéréget róla:

Mert mi haszna símább, ha jól megfaragják?

Nehezebb eltörni a faragatlan fát.«”

A többségi hatalom a kisebbségi sorsban élő magyarságról pedig épp a magyar kéréget (amelyet hogy eltakarja szándékát, nacionalizmusként bélyegzett meg) igyekezett jól lefaragni, s helyette mást felkínálni. S most: „Azt kell emésztgetnünk késve és sokáig, amit régebben etettek meg velünk, hogy ne figyeljünk az időközben szánkba diktált táplálék összetételére.” Mondja ki Vajda Gábor, és számos könyvkritikájában derít fényt arra, hogyan működött íróinkban az öncenzúra, s éppen ezért csak nagyon kevesen vállalták, hogy

foglalkozzanak a délvidéki magyarság történelmének fájó kérdéseivel, mint például az 1944-es délvidéki magyar népiirtással. „A genocídium témája kapcsán elmaradt az összefüggés-keresés, s ez is jelzi, mennyire kiparcellázott a délvidéki magyarok gondolkodási területe. Az élő szobor szerepét játszó vezető értelmiségiek büszkeségből vagy tehetetlenségből most is lényegében úgy cselekszenek, mint korábban, eszük ágában sincs fölülvizsgálni azt a tekintélyt, amelyet ma is élveznek, de amelyhez – olykor több-kevesebb tartós érdemük mellett – a magyarságellenes egypárti totalitarizmusnak a kiszolgálása juttatta őket.” Inkább „szellemi emigrációba” vonultak az írók, öncélú képzettársításokba. Egyik interjújában arról nyilatkozott, hogy a mi elerőtlenedett nemzetreszünk lelki-szellemi energiahiányban szenved, ezért többek közt „valós és álértékeink minél hitelesebb megismerésére van szükségünk. Ez a feltétele a mi mai alapvetően fontos önismeretünknek és jövőtervezésünknek”. Életelve volt, hogy önámítás helyett nevezzük nevükön a dolgokat, hogy ne szaporodjanak látszatsikereink, vagy ahogy ő fogalmazott, „takargatott csődjeink”. A problémák elkenése „csak fokozná szellemi és erkölcsi eladósodásunkat, nyugtázná a félig asszimiláltságunknak megfelelő degenerálódásunkat”. Éppen ezért ostromoz bennünket, hogy jó lenne felocsúdnunk tetszhalálunkból!

A kritikus beszédes címeket adott egyes műelemzéseinek: *Erőltetett életidegenség; A kisebb ellenállás útján; A forró kása körül; Identitászavar; Mindentagadás; Játék a szimbólumokkal; A semmi mágiája*. De nemcsak az alkotások témáit tartotta fontosnak, hanem az írás mikéntjét, magas szintű nyelvi megformálását is. A délvidéki magyarságnak nemcsak az alkotóművészetét elemezte, hanem az irodalmi, művelődési, politikai és közéletét is, így a Kanizsai Író-tábor, amelynek pártutasításra összjugoszláv és nemzetközi összetételűnek kellett lennie, s épp emiatt nem serkentette, inkább akadályozta a magyarság eszmei-erkölcsi önismeretét, kivéve egy rövid időszakban, amikor jellegének megváltozását is jelezvén Magyar-kanizsai Író-tábornak nevezték. A délvidéki folyóirat-kultúra vizsgálata során főleg a Hídnak mint szellemileg irányadó, központi folyóiratnak azt a passzív szerepét bírálta, ahogyan a magyarság sorskérdéseire viszonyult. Éppen ezért vállalta el nagy lelkesedés-

sel az Aracs folyóirat alapító felelős szerkesztői feladatát 2001-ben. Az első hat évfolyamának teljesítményéről *Önmegismerés és cselekvés* című összegezését így kezdi: „Az Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóirata a korábban sokoldalúan akadémizált önmegismerés és etikus cselekvés melletti elkötelezettség jegyében indult. Olyan mozgalmat szerettünk volna szellemileg előkészíteni, amely békés úton és irredenta szándék nélkül önmagához, a józan észéhez téríti vissza a magyarságot.” Az önmegismerésre és az ebből eredő etikus, de bátor és radikális cselekvést hirdető Vajda Gábor intelmeire elsősorban a délvidéki magyarságnak van nagy szüksége, de mások is okulhatnak belőlük. Természetesen, ha közreadjuk őket, és nem hallgatjuk el. Vajda Gábor eszme- és irodalomtörténeti eddigi két kötetének itthoni fogadtatására inkább az elhallgatás volt a jellemző, Fekete J. József egyik legismertebb műbírálónk sem írt róluk, csupán Vajdára emlékező *In memoriam* c. írásában, amelyet így fejezett be: „Adósnak érzem magam.”

Az Aracs Alapítvány a szerző születésének 80. évében tiszteleg az Aracs folyóirat alapító felelős szerkesztőjének, a délvidéki magyarság fennmaradását szolgáló egyik legkiválóbb kutató tudósának, gondolkodójának, művelődéstörténésének emléke előtt az életművét lezáró kötetével.

Végkifejlet

Ez volt Vajda Gábor számítógépében az addig megszerkesztett kötet utolsó fejezetének a címe, de a rubrika üresen maradt. Mintegy 80 szerző több mint száz művéről írt kritika megszerkesztése várt türelmesen új szerkesztőre és kiadóra.

A végkifejlet irodalomtörténeti szakszó. Jelentése: egy dráma, illetve cselekmény végső szakasza. Nem tudom, miért ezt a sorsszerű címet adta Gabi az utolsó fejezetnek, de ennek a szerkesztője én lettem, és a Fennebbvaló akaratából életdrámája végkifejletének is fájdalmas tanúja voltam.

A hiedelem szerint a csalán annyira szúrós, hogy még Istennek a mennyből ledobott köve is fél tőle, és nem csap belé. „Csalánba nem üt a ménkű, de most belém csapott!” – szólta a telefonba 2008. július 3-án a kora esti órákban Vajda Gabi, s arra kért, hívjam a mentőket. Ezt meg is tettem,

de nem tudtam rögtön elindulni hozzá, a tolókoszobából kellett a férjemet áthelyezni az ágyba. Nem tudom, hány perc telt el, de amikor odaértem, két mentős már ott volt Gabi szobájában. Megfogtam a kanapén ülő Gabi kezét, hogy üdvözlöjtem, szóljak hozzá, de nem tudott válaszolni, csak a háta mögött lévő könyvespolc felé fordulva, a szemével akart valamit mondani, intett egy irányba, de értelmes szót már nem tudott kimondani. Kétségbeesetten szorongattam a kezét, a homlokáról csorgott a verejték... Nem értettem, mit akar mutatni... Ekkor megszólalt a könyvespolc előtt álló mentős: nem találják a betegkönyvet... Az asztalnál ülő orvos pedig az addig kitöltött hivatalos papír még hiányzó adatait várta... Hisztérikus üvöltés tört ki belőlem: Hát hogy nem látják: infarktusa van!!! A sofőr megpróbálta az ott lévő hordágyzókra átültetni a magatehetetlenül düllöngő beteget, de egymaga nem tudta... Ekkor a fiatal orvos kitészkelt engem a szobából. A sofőr kiszaladt valami készülékért a mentőkocsihoz, én a lépcsőház korlátjába kapaszkodva tehetetlenül vártam a végtelennek tűnő idő múlását... Majd hordágyért rohant ki a mentős, s ezen vitték el az eszméletlen beteget. A szobában kikapcsoltam a számítógépet, s mentem utánuk a kórházba. Nemsokára, este fél nyolc tájékán a sürgősségi osztály ügyeletes orvosa közölte a halálhírt.

A csalán a harcos archetípust is képviseli. Szívós, agresszív csipése ezt az energiát szimbolizálja. Elpusztíthatatlanul tör elő a földből, és kéretlenül ontja gyógyító, tisztító hatásait. Arra hív, hogy mi is életre keltsük belső erőinket.

Köszönjük, harcostársunk, életművedet, s reméljük, valamikor okul majd az utókor meglátásaidból, örököd hagyott példamutatásodból, reményedből, hogy „*hosszárulhatok értelmiségünk időszzerű emberi feladatra való ráeszméltetéséhez, s hogy a szó és a tett egysége által, a mindennapi cselekvésben, állásfoglalásban is érvényesített európai szellem révén lemoshassuk magunkról a gyalázatot. Ehhez képest itt és most tizedrangú kérdés, hogy néhány száz év múlva fennmarad-e a magyarság. Ma emberekként, magyarokként kell helytállnunk, s akkor majd Isten érdemünk szerint teremti meg távoli utódaink életkörülményeit, nemzeti önazonosságát.*”

* A szerkesztő előszava Vajda Gábor *Szólamok és akarárok* című készülő tanulmánykötetéhez.